

Adalékok az iskolai ragadványnevek kutatásához

I. 1. Gimnáziumi tanári működésem idején osztályomban mikroszociológiai vizsgálatot végeztem, hogy felderítsem az osztályközösség szerkezeti képét, belső rétegződését, feltárjam a csoportok kialakulásának okait, folyamatát, és felmérjem annak hatását a gyermekközösség egészének alakulása szempontjából. A feltárt adatok bebizonyították, hogy az osztályban három csoport működik, és vannak olyan tanulók is, akik egyik csoportosuláshoz sem tartoznak. E munka közben tűnt fel, hogy minden tanuló, meg a csoportok is ragadványnevet viselnek (Kisvárdai Károly: Csoportok az osztályközösségben. Köznevelés, 1964. 725).

Mai iskolarendszerünkben, meg a pedagógiában is nagy szerepe van a kis közösségeknek. Ezek kutatása főként mikroszociológiai színezetű. Az ilyen vizsgálódások tárgya rendszerint a csoporttagok egyéni érzelme és annak szerepe a tanulók kölcsönös kapcsolatában. Ily módon a csoportok belső életének vizsgálatát annyi szál fűzi a lélektanhoz, mint a társadalomtudományhoz. Ezen belül is a nyelvészethez, a pszicholingvisztikához, még közelebről a névkutatáshoz.

2. Iskolai névkutatásunk főleg a mikroközösségen kívül eső nagyobb közösségek névadását tanulmányozta. Így vizsgálódási köréből akaratlanul is kiestek a ragadványneveket adó mikroközösségek, szociális háttérükkel

együtt, és azok a helyzetek, amelyek a névadási indítékok mögött húzódnak meg, mintegy motiválva a névadásokat.

A ragadványnevek melegágya az iskola (Kálmán Béla: *A nevek világa*. Bp., 1973. 96) meg a közösségi tevékenység egyéb területei, kollégium, tanulószoba, iskolai események, játékok, kirándulások, fizikai munka, sport és kulturális rendezvények; ezekből és másokból eredő szituációk, amelyek nem mindig vannak összefüggésben az iskolával. Az iskolán belül a mikro-közösség az elsődleges szerep. Nagyrészt csoport- és osztálytársak aggatnak egymásra ragadványneveket és csak kisebb részben tanárok vagy a közösségen kívülálló személyek.

3. Az iskolai ragadványnevek adásának indítéka a kamaszkor játékos. kötekedő, tréfacsináló kedve, a serdülőkor túlburjánzó képzelete (Szilágyi Ferenc: *Adatok és szempontok a diáknevek vizsgálatához*. Nyr. 97: 52). „A ragadványnév gyakran . . . valami feltűnő testi vagy lelki tulajdonságot, szokást ragad ki” (Kálmán i. m. 95), olykor meg egyszerűen egy viselt név indítéka az újabb névadásnak. Ezért „A ragadványnév jelzés . . . , amely többféle információból sűrítődik össze, és többirányú információt sugároz ki” (B. Gergely Piroska: *A ragadványnevek szemantikájáról*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 27: 22).

Kálmán úgy véli, hogy „A ragadványnév gyakran csak egyénhez tapad” (i. m. 95). A tőlem eredő névanyag elemzése is azt tárta fel, hogy az osztályban mindenki visel egy-két-három, sőt némelyek négy-öt ragadványnevet is. Az egyénhez tapadó elnevezésen túl a csoportoknak is megvan a rájuk jellemző neve.

Teljes mértékben egyetérthetünk Kovalovszky Miklóssal abban, hogy ezek a diáknevek nem igazi ragadványnevek, mivel ritkán szolgálják a tanulók megkülönböztetését, viszont az is igaz, hogy ezeknek csak egy része gúnynév, de ő sem ad egy jobb összefoglaló elnevezést az iskolai neveknek (Ragadványnevek az iskolában. *Köznevelés* 1969. 19). Szilágyi javaslata szerint éppen az életkori kötöttségek miatt — s mivel e nevek esetenként az iskolán kívül is kialakulhatnak — lehetne megpróbálkozni a „kamasznév” terminussal (i. m. 52).

4. Iskolai ragadványnév-anyagunk rendszerezése főleg névadási indítékok szerint történik. „Szinte minden gyűjtő rendszerezése más és más” (Bachát László: *A lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevek*. Nyr. 96: 17).

A rendszerezés alapját Kertész Manó *A magyar gúnynevek* (Nyr. 31: 244) c. írásában vetette meg. Kertész három fő kategóriát különböztetett meg: 1. testi tulajdonságra utaló gúnynevek; 2. lelki tulajdonságokat jelentő nevek; 3. életkörülményekre vonatkozó nevek. Ezt a rendszerezést kisebb-nagyobb változtatásokkal az utódok is átvették.

A diákragadványneveket is a felnőttek gúnynév kategóriái alapján próbálták meg tipologizálni. Bachát úgy véli, hogy „A névadási okok között a felnőttek és az iskolás gyerekeknél is ugyanazok az indítékok szerepelnek, legfeljebb az egyes típusoknak a megterhelése más és más” (i. m. 16). Így érthető, hogy többen átvették ezt a rendszerezést az iskolai ragadványnevek elemzésére.

Guttman Miklós is ebből a rendszerezésből indul ki, de a testi és lelki tulajdonságok által kiváltott neveken túl külön csoportosítja: az emlékezetes

tettek alapján keletkezett neveket, a család, rokonság, állatok, foglalkozásokat jelölő neveket; és az egyéb okok alapján keletkezett neveket, s ezáltal ötre szaporítja a fő csoportok számát (Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulóinak köréből. Nyr. 97: 58 - 9).

Egy osztályközösség névanyagát első ízben Mizser Lajos publikálta. Ő is öt fő kategóriát különített el: 1. előnévvel kapcsolatos elnevezések; 2. utónévből eredő elnevezések; 3. külső tulajdonságon alapuló elnevezések; 4. belső tulajdonságon alapuló elnevezések; 5. egyéb elnevezések (Adalékok a diáknév-kutatáshoz. Nyr. 96: 420). Szilágyi Ferenc is e felosztáshoz fűz avatott kiegészítést (i. m. 51 - 5).

Az elmondottak alapján Kálmán Béla teljes joggal állapíthatta meg, hogy „A ragadványnevek rendszeres gyűjtése, használatuk, keletkezési módjuk feltárása, az anyag rendszerbe foglalása még a jövő feladata” (i. m. 97 - 8).

II. A következőkben az orosházi gimnáziumban érettségizett egyik osztály névanyagát mutatom be.

I. Az osztály főbb jellemzői: létszám 23; 16 fiú és 7 lány. Átlagéletkoruk 18 év. Humán, kezdő oroszos osztály. Az oroszon kívül, második idegen nyelvként, az angolt tanulják.

Az osztálynak 20 falusi, tanyai és 3 helybeli tanulója van. Zömmel osztatlan iskolából kerültek a gimnáziumba. A jelenlegi lakhely szerinti megoszlásuk a következő: kettő szüleinél, az iskola székhelyén lakik, a kilenc bejáró szintén a szüleivel él együtt, tíz kollégista, két vidéki meg magánháznál albérlő.

A két helybeli kivételével nem hoztak magukkal a korábbi közösségben rájuk aggatott ragadványneveket. Előéletük ismeretlen egymás előtt. Tiszta lappal indulnak. Az új kialakuló közösség játékos kedve, humora, élcelődő, ugrató hajlama, dús fantáziája ruhazza fel őket a legjellemzőbb nevekkal. Ők használták ezeket a neveket a négy év folyamán.

2. A csoport ragadványnevek keletkezése. A helybeliek, az ún. „Galeri csoport” úgy kapta a nevét – közli Ny. S. –, hogy a tagok névnapomra egy könyvet vásároltak. Kértem őket, írjanak bele valamit. Gondolkoztak egy kicsit, s egyszer valaki – hogy ki, azt nem tudom – azt mondta, írjuk, hogy a „Galeritől”. Mivel első javaslat volt, és jól hangzott, elfogadták. A névválasztás csupán utánzás, tetszelgés, bizonyos mérvű rokonszenv a huligánok iránt. Nem azok ők, de hadd higgyék róluk. Korábban úgy mondták, hogy „mi öten”.

A bejáró „Hugó-trió” csoport II. osztályban kapta a nevét. Történelemórán Capet Hugóról tanultak. A név megtetszett nekik, játszadoztak vele, az írásképnak megfelelően ejtették. „Egyszer valamelyikünk azt mondta a másiknak: Capet Hugó. Erre a másik rávágta: Te meg Victor Hugó vagy”. Így lettek mind a ketten „igazi, vérbeli” Hugók és utánuk a csoport is. Érdemes megemlíteni: ha azt mondták, hogy Hugó, mindig tudták, kiről van szó.

A kollégistákat általában a „kollisták” csoportja néven emlegetik, ha pedig fizikai munkára mennek, akkor a „kollégisták brigádja” elnevezés használatos.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a csoportosulásokat, azok elnevezését az objektív körülmények döntő módon alakították, befolyásolták, s a szubjektív tényezők csak másodlagos szerepet játszottak (Kisvárdai i. m. 275).

3. Az egyéni ragadványnevek számszerű tapadása az egyénhez, keletkezési és képzési módja.

a) A fiúk ragadványnevei. Abonyi Gyula > *Gyuluskám* = 1. A szülők megszólítása alapján a halkszavú, csendes, illedelmes, szeretetre méltó tanuló becézésében a ragaszkodás kifejezése jut szerephez. Utalás viselőjének gyermek voltára. Becéző keresztnév továbbképzése. *Tő + us + ka* kicsinyítőképző + birtokos személyragos forma első személyben.

Csirik János > *Báró úr* = 1. Utalás rendezett anyagi helyzetére, ízléses öltözködésére. Nem szívesen hallja, sértőnek érzi. Méltóságnév + *úr* címzés.

Bocskai Jenő > *Capet Hugó* + 2. Keletkezését vö. a *Hugó-trió* csoportelnevezéssel. A tananyagban szereplő idegen történelmi személynév felvétele.

Varga Imre > *Victor Hugó* + 2. Az előbbivel barátok. Egyfelől bejárók. Élcelődő hangulatban nevezték el egymást. Az egész baráti kört *Hugók csoportja* néven emlegetik. Tanítási anyagban előforduló külföldi írói név átvitele, olvasmányélmény alapján (olv. a *Hugó-trió* csoport elnevezésénél).

Erdős József > *Misi* = 1. Indíték oroszórán elkövetett nyelvbotlása. Oroszul az egér *mys*. Ezt a szót *misi*-nek ejtette, és így lett *Misi*, ill. *egér*.

Gabnai István > *Gabesz* 1. A *Gabnai* családi névvel való játszadozás, az egyszerűsítési és tömörítési hajlam analóg alapon alakította ki. *Gabnai* = *Gabesz* elemeinek száma azonos, hat betű, azonban kiejtésbeli és időbeli hangzása lerövidül.

Gajdi János > *Rozmár Karesz* = 2. Keresztanyjától egy szürkésfekete kihajtokás pulóvert kapott ajándékba. E ruhadarab alapján már az első órán elnevezték *Rozmár*-nak, később meg a *Karesz* becenév asszociálódott hozzá. Indíték a rozmárra emlékeztető ruhadarab. Magáénak érzi ezt a nevet. Táskáján is ez a név olvasható.

Kada Lajos > *Tóni* ~ *Bálint* = 2. Táncestén az egyik lány nem tudta a nevét és *Tóni*-nak szólította.

A *Bálint* nevet tanára hasonló okból adta, de asszociálta erős, egészséges tanulóra a *Valentinus* = *Bálint* eredeti jelentése alapján.

Marunák István > *Öcsi* = 1. Az osztály legfiatalabb tanulója. Vékony, magas, törekeny termetű. Csak fiúkra vonatkozó általános megszólítás.

Mátyás János > *Matyi* ~ *Kis Matyi* ~ *Kis Iván* = 5. Alacsony, apró emberke. Hüvelyk Matyi. Nem nehéz felismerni az összefüggést termete és elnevezése között.

A Kis főnevesült állandó jelző alacsony termetére utal. *Iván* a magyar *János* utónév orosz megfelelője. A *Kis Matyi*, ill. *Kis Iván* kételemű nevek csak együtt használatosak.

Nyerges Sándor > *Ai* = 1. Kisgyermekkorában a Sanyi becenévből csak az *ai*-it tudta kimondani. Így lett ejtéssajátsága alapján *Ai*. Helybeli, nevét magával hozta.

Süli István > *Stephen* = 1. Vékony, magas, szőke fiú. Kedvenc tantárgya az angol. Angol nyelvtanár is lett. Görög eredetű, angolból átvett tulajdonnév. Magyar utónevének angol megfelelője. Tantárgyi kötődés alapján keletkezett.

Szilágyi Tibor > *Bütyök* = 1. Alacsony termetű, zömök testalkatú, erős, akaratos ember. Termete, fizikai és lelki erejének összefonódása alapján keletkezett. Általános elnevezés. Hasonló típusú embereket *Bütyök*-nek hívják. A név összefüggést mutat a vékonyabb csont izületének (erősebb) kidudorodásával. Sértőnek érzi.

Tóth Sándor > *Fakír* = 1. Az elnevezés bátyjáról öccsére szállt. Egy évig egy kollégiumban laktak, ezért ő megkapta a *Kis* megkülönböztető jelzőt. Amikor bátyja leérettségizett, és elkerült az iskolából, a jelző elmaradt, de a *Fakír* elnevezés egy emlékezetes tette után állandósult. „Harmadik osztályban – mondja – megpróbáltam egy varrótűt átszúrni a nyakamon, csodálattal tapasztaltam, hogy szinte nem is lehet érezni”. Így lett érzéketlen „fakír”. A ragadványnevén annyira általánossá vált, hogy mindenki *Fakír*-nak könyvelte el, még „hivatalos” helyen is. Főnevesült, tréfálkozó hangulatú jelző.

Varga Lajos > *Louis* ~ *Cis* ~ *Ciska* = 3. Vékony, cérna, alacsony termetű. A magyar *Lajos* angol megfelelője *Louis*. Tantárgyi kötődésű. A *Cis* a *kis* szó kezdőbetűjének *c*-vel való felcserélése. A *Ciska* az előbbi analóg alapon keletkezett + *ka* képző. Halmazott jelző.

Varga László > *Kis Varga* ~ *Cis* ~ *Ciske* = 4. A *Kis Varga* összetételben a valóságos családi név elé egy főnevesült állandó melléknévi jelzőt illesztettek, amely alacsony termetére utal. Így különböztetik meg névrokonától. A két név együtt használatos. A *Cis* az előbbi analógia szerint alakult. A *Cis* + *ke* kicsinyítőképző.

A *kis* melléknév főleg az alacsony termetű diákok jellemzője. Több azonos termetű tanuló megkülönböztetésére, az alapszó hang- és betűvariációit, ill. képzők variálását, vegyítését használják.

b) A l á n y o k r a g a d v á n y n e v e i. Dominkó Etelka > *Etele* (cirillbetűvel) = 1. Dugonics András alkotta *Etelka*, ill. *Etele* az *Attila* férfinév női párjaként került „forgalomba”. Indítéka Vörösmarty Mihály Etele c. költeménye, irodalmi élmény alapján. A változtatás jelentéktelen, csupán a szókezdő magánhangzót cirill megfelelőjével helyettesítették.

Györgyi Erzsébet > *Lauretta* = 1. Vörösmarty Laurának c. költeménye után. *Laura* becenév, a latin *Laurentia* női névből. Torzított név, csonkítással és vegyítéssel.

Kruzslíc Edit > *Mankulina* = 1. Testrészt alapján keletkezett. Csinos láb = *mankó*.

Setény Irén > *Irmus* ~ *Limonáda* = 2. Az *Irén* görög női névnek germán változata *Irmus*. Eredetileg is rövidített, becézett alak az *Irma* + *us* (*ka*) képző. *Limonáda* német eredetű szóvégi magánhangzó helyébe az orosz *a* végű nőnemű főnév alakját illesztik. Közömbös jellemre utal. Se hideg, se meleg.

Szabó Sára > *Sarolta* = 1. A fiúk a lányoknak szívesen és gyakran adnak alliteráló neveket. Egy rövid utónevet egy hosszabbal alliterálnak. *Sára* = *Sarolta*.

Tusjak Rozália > *Rozáj* ~ *Vikáj* = 2. Játékos szóalkotás. Alliteráló *Rozália* = *Rozáj*. Névcsonkítás + kiforgatás szláv beütéssel. A *Vikáj* kreált név, orosz képzésű „a *Rozáj* zárószótagjából „egyfajta metszett”.

Varga Anna > *Ahmeda* = 1. Véletlen szituáción alapul. Egy *Ahmed* nevű arab fiú meg akarta csókolni, ő meg pofonvágtá. *Ahmed* + orosz nőnemű főnév egyes számú alanyesetének végződése.

III. A ragadványnevek mennyisége és szerkezete

1. Az osztályközösség 23 tanulója 38 ragadványnevet visel. Tizennégy tanulónak (60,86%) 1, hatnak (26,08%) 2, egynek (4,34%) 3, megint egynek (4,34%) 4 és egynek (4,34%) 5 ragadványneve van.

2. A ragadványnevek kötődési indexe: 1,65. Guttman Miklósnál 788 általános iskolai tanuló adatai alapján az egy főre eső átlag: fiúknál 1,7; lányoknál 1,8 (i. m. 56).

3. A ragadványnevek (R) szerkezeti indexe: Az egyelmű R-ek száma: 26 (68,42%), a kételeműeké: $6 + 6 = 12$ (31,57%).

4. Az R-ek szerkezeti variációi.

Kételeműeké:	$R + R =$	<i>Rozmár Karesz</i>
	$R + V =$	<i>Cis Varga</i>
	$V + R =$	<i>Kis Iván</i>
Háromeleműeké:	$R + V + R =$	<i>Kis Varga Csuli</i>
	$V + R + R =$	<i>Varga Louis Ciska</i>
	$R + R + V =$	<i>Kis Matyi Mátyás</i>

IV. Ö s s z e g e z é s. Vezetéknév alapján képzett vagy átvett R-ek száma: 13; utónév eredetű R-ek száma: 16. A tanulók eredeti vezetéknévéből 3 fiú – a lányoknál egy sem –, utónevéből pedig 3 fiú és 4 lány ragadványnév született. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a diákok eredeti neve is lehet új ragadványnevek adásának indítéka. Külső tulajdonság alapján 3, belsőn pedig 1 keletkezett. Külső és belső tulajdonság összefonódása szerint 1 R született. Emlékezetes tett és anyagi körülmények nyomán 1-1 név keletkezett. Egyéb kategóriába sorolható 2 R.

2. A ragadványnév-állomány többségét közhasználatú magyar és idegen eredetű nevek alkotják. Egy-egy R kialakulásában sok esetben nemcsak egy, hanem többféle indíték is szerephez jut, s az ilyen összefonódás alapján keletkezett R-eket nem lehet egyik vagy másik kategóriába sorolni.

3. Az iskolai R-ek alkotásában jelentős helye van a magyar és idegen eredetű névátvételnek, névátvitelnek, minden különösebb személyi vonatkozás nélkül. Az egymásra ráaggatott kölcsönneveket csonkítják, elejüket, végüket levágják, tömörítik, képzővel látják el, máskor meg kibővítik erősebb, jellemzőbb kifejezés céljából, aztán meg hangokat, szótagokat vegyítenek össze, régeből újat alkotnak.

Kisvárdai Károly